

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2023-2-01>
УДК 351.76 : 347.73 : 331.5.024.5

Дунаєв Ігор Володимирович,
доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри економічної політики та менеджменту
навчально-наукового інституту “Інститут державного управління”
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна

e-mail: i.dunaev@karazin.ua <https://orcid.org/0000-0002-0790-0496>

Костєнніков Дмитро Михайлович,
начальник Головного управління Державної міграційної служби України у Сумській області,
аспірант кафедри економічної політики та менеджменту
навчально-наукового інституту “Інститут державного управління”
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна,

e-mail: kostennikov1980@ukr.net <https://orcid.org/0000-0001-5058-3142>

Кушнір Володимир Миколайович,
аспірант кафедри економічної політики та менеджменту
навчально-наукового інституту “Інститут державного управління”
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна

e-mail: kushnir_volodymyr@ukr.net <https://orcid.org/0009-0001-2534-4294>

ЦИФРОВІ КОЧІВНИКИ: ГЛОБАЛЬНІ ТУРИСТИ ЧИ НОВІ РОБОЧІ РУКИ ДЛЯ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ?

Анотація. Запропоновано авторський погляд на нову світову проблему цифрових кочівників як на потенційний ресурс і як на соціально-економічну проблему післявоєнної України. Мета статті – визначення контурів майбутньої державної міграційної і внутрішньої економічної

Як цитувати: Дунаєв І. В., Костєнніков Д. М., Кушнір В. М. Цифрові кочівники: глобальні туристи чи нові робочі руки для післявоєнного відновлення України? *Актуальні проблеми державного управління*. 2023. № 2 (63). С. 6–24. DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2023-2-01>

In cites: Dunayev, I.V., Kostennikov, D.M., Kushnir, V.M. (2023). Digital nomads: global tourists or new workers for post-war economic recovery of Ukraine? *Pressing Problems of Public Administration*, 2 (63), 6–24. DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2023-2-01> [in Ukrainian].

© Дунаєв І. В., Костєнніков Д. М., Кушнір В. М., 2023

 This is an open access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution License 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

політики післявоєнної України для культурно і політично успішного залучення цифрових кочівників в Україну. Перша половина статті пропонує місткий теоретичний огляд суті і структурної морфології і моделей сучасного поняття «цифровий кочівник», посилаючись на авторитетну західну літературу. Друга половина статті пропонує власний синтез і індукцію умов, факторів і наслідків залучення цифрових кочівників у післявоєнну Україну, абстрагуючись від інших чинників, які будуть тригером і макросигналом для цифрової міграції в Україну. Стаття робить висновки, що, враховуючи високий рівень конкуренції за талановитих цифрових кочівників, державна політика України повинна робити акцент на унікальних перевагах – високій кваліфікації ІТ-спеціалістів, сприятливому податковому режимі, дозволі на розрахунки забезпеченими токенованими активами, умовами для простої реалізації своїх інвестиційних можливостей в післявоєнній економіці, що 100%-во буде потребувати креативних рішень та стартапів. Підґрунтям успішного залучення цифрових кочівників має стати злагоджена робота різних гілок влади: від змін законодавства та цифровізації публічних сервісів до ефективного міжнародного маркетингу нових умов та можливостей, а також забезпечення належного рівня безпеки та базових побутових зручностей в обраних хабах

Ключові слова: *цифровий кочівник, міграційна політика, відновлення України, висококваліфікована робоча сила, цифрові технології, післявоєнна економіка.*

Актуальність дослідження. Цифрові технології вже суттєво змінюють спосіб життя людей, і дедалі більше людей обирають стиль життя без прив'язки до якогось одного місця чи навіть країни, працюючи віддалено і мандруючи по всьому світу. Ця тенденція створила нову модель економічного розвитку, яка може стати ключовим фактором післявоєнного відновлення економіки України. Тому можна вважати, що тема цифрових кочівників або ж «цифрових номадів» майже щодня стає все більш актуальною: розвиток інформаційних технологій та популярність віддаленої роботи роблять свою справу. Ця відносно нова категорія працівників, яка використовує можливості цифрових технологій для ведення своєї професійної діяльності з будь-якої точки світу, привертає увагу як науковців, так і урядовців різних країн.

У багатьох країнах світу вже розуміють потенціал цифрових кочівників для економічного зростання. Наприклад, Естонія ще у 2017 р. запровадила «цифрову номінацію», яка дозволяє нерезидентам отримати цифрову ідентичність і керувати своїм бізнесом в Естонії віддалено. Уже у 2022 р. Португалія запровадила спеціальну візу для цифрових кочівників, яка дозволяє їм проживати в країні протягом одного року. А такі країни, як Таїланд, Чехія («Zivnostensky List»), Тайвань («Taiwan Gold Card»), Грузія («Remote Work in Georgia»), Ісландія («Nomad list visa»), Мексика («Digital nomad visa»), Словаччина («Digital nomad visa»), Коста-Рика також уже з 2022 р. активно залучають цифрових кочівників, пропонуючи їм вільний доступ до інтернету, комфортне житло десь на теплому узбережжі та привабливі податкові і трудові умови для роботи. Ці ініціативи не лише сприяють припливу висококваліфікованих кадрів, а й стимулюють розвиток місцевої інфраструктури та сфери послуг. Навіть супертехнологічна Японія у січні 2024 році розпочинає запроваджувати політику (звичайно, за певних кваліфікаційних умов) залучення іноземних цифрових кочівників, відчуваючи брак молоді і продуктивної робочої сили... все це разом вказує на те, що цифрові кочівники можуть приїхати тільки у ту країну, яка є вільно, відкритою і глобально інтегрованою. Ми віримо і дуже сподіваємося, що Україна вистроїть у війні, переможе і займе провідне місце серед вільних і глобально інтегрованих країн. А, значить, цифрові кочівники – це те, що може і має бути розглянуто як реальна перспектива (як ризик чи як можливість – ось головне питання зараз) для завтрашньої України.

Постановка проблеми і виокремлення невирішених питань.

Однак залучення цифрових кочівників в Україну може виявитися проблематичним через низку факторів. По-перше, Україна все ще перебуває в стані гарячої війни за свою фактичну незалежність з росією, що створює ризики для безпеки, усієї інфраструктури та взагалі майбутнього у повному сенсі цього слова [13]. По-друге, інфраструктура в Україні недостатньо розвинена, особливо в сільській місцевості, що ускладнює доступ до інтернету та комфортних умов для роботи. По-третє, Україна все ще має низький рівень англійської мови, що може створити бар'єри для спілкування та взаємодії з цифровими кочівниками. Однак попри ці виклики, Україна має значний потенціал для залучення цифрових кочівників. Україна має багату культурну спадщину, вільний і сильний народ, мальовничу природу та щире гостинність, що може стати привабливим фактором для цифрових кочівників іззовні. Крім того, Україна досі має висококваліфіковану та мотивовану робочу силу, яка може стати цінним ресурсом для цифрових і сервісних компаній, які поступово будуть повертатися (або ж приходити уперше) в Україну.

Тим не менш, у вітчизняному [1; 4; 6] і особливо міжнародному [15; 30] науковому та експертно-аналітичному середовищі питання цифрових кочівників почала більш-менш активно досліджуватися ще 6–7 років назад і відразу з різних ракурсів. Зокрема, розглядаються соціально-економічні наслідки цього явища, вплив на ринок праці та туристичну сферу, а також психологічні та культурні аспекти такого способу життя. Вчені намагаються визначити, наскільки це явище є тимчасовим трендом чи воно може стати новою нормою в майбутньому.

Ідеї та погляди щодо формування державної та міжнародної політики стосовно цифрових кочівників еволюціонували з плином часу та залучення більшої кількості зацікавлених сторін. Зокрема, ці питання активно обговорюються на рівні міжнародних організацій, особливо за останні два роки. Так, Програма розвитку ООН (ПРООН) переважно акцентує [24 – 26] на важливості створення сприятливих умов для цифрових кочівників, зокрема шляхом розвитку цифрової інфраструктури, забезпечення доступу до освіти та можливостей для розвитку навичок; вона також підкреслює необхідність сприяння інклюзивності та рівним можливостям для цієї групи працівників. На майданчику Всесвітнього економічного форуму ширяться різні думки, але переважно їх спільний «знаменник» в узагальненому вигляді [27; 28] містить розгляд цифрових кочівників як частини більш широкої тенденції до гнучкої роботи та нових форм зайнятості, і, відтак, WEF закликає до створення відповідного регуляторного середовища, що забезпечує баланс між захистом прав працівників та гнучкістю для роботодавців. Світовий банк і МВФ вже традиційно аналізують економічний вплив цифрових кочівників на країни їх походження та призначення і далі наголошують на необхідності врахування питань оподаткування, соціального забезпечення та трансферу коштів [31; 32]. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) зосереджується на питаннях міграційної політики, визнання кваліфікацій та інтеграції цифрових кочівників у місцеві спільноти [17; 18; 33]; також ОЕСР закликає до гармонізації правил та процедур між країнами для полегшення мобільності цієї групи працівників.

Вважаємо, що саме міжнародні організації зараз формують основний політичний і аналітичний мейнстрім з цих питань, а індивідуальні вчені,

попри їх кількість, все ж укладаються (або, як мінімум, відштовхуються від нього) у цей мейнстрім. Загалом, ідеї провідних авторів-вчених і світових міжнародних організацій щодо залучення цифрових кочівників еволюціонували від створення спеціальних економічних зон та цифрових хабів до розвитку інфраструктури та соціального захисту. Все частіше пропонується створювати «цифрові села» та «цифрові кооперативи» у світі, а щодо України – то наразі лунають тільки експертні оцінки соціальних наслідків цифрового «кочівництва» в Україні. Проте для успішної реалізації такої ініціативи потрібно ретельно вивчити міжнародний досвід, створити необхідні умови та врахувати потенційні ризики та перешкоди. Попри зростаючий інтерес до феномену цифрових кочівників, деякі ключові термінологічні та методологічні питання залишаються невіршеними:

1) досі відсутнє загальноприйняте визначення поняття «цифровий кочівник», що ускладнює розмежування цієї категорії з іншими формами гнучкої зайнятості та віддаленої роботи. Потрібно чітко визначити критерії, які відрізняють цифрових кочівників від інших мобільних працівників;

2) бракує уніфікованих підходів до вимірювання та збору статистичних даних про цифрових кочівників, що ускладнює оцінку масштабів цього явища та його впливу на економіку й суспільство різних країн. Необхідно розробити стандартизовані методики для моніторингу та аналізу цієї групи працівників;

3) невизначеність щодо правового статусу цифрових кочівників, оподаткування їхніх доходів, доступу до соціального забезпечення та медичних послуг у різних країнах. Потрібна гармонізація регуляторних норм на міжнародному рівні для полегшення мобільності цифрових кочівників.

Вирішення цих термінологічних і методологічних питань є важливим для подальшого вивчення явища цифрових кочівників та вироблення ефективної політики щодо їх залучення та інтеграції в різних країнах і в післявоєнну Україну зокрема.

Метою статті є визначення контурів майбутньої державної міграційної і внутрішньої економічної політики післявоєнної України для успішного залучення іноземних «цифрових кочівників» в Україну.

Методологія дослідження. У статті застосовано переважно загальнонаукові методи дослідження: аналіз і синтез, дедукція і індукція, метод наукової абстракції, узагальнення і порівняння. Оскільки деякі автори [9; 19] аналізували наявну наукову літературу та статистичні дані щодо цифрових кочівників, спираючись на відкриті дослідження та статистичні дані від міжнародних організацій, які пропонують головну експертизу у досліджуваному питанні. Тому перша, суто термінологічна частина цієї статті містить теоретичний огляд поняття «цифровий кочівник», що склалося у сучасній західній літературі. Далі автори статті розглядають найбільш гострі внутрішньо-політичні, економічні та соціальні аспекти залучення цифрових кочівників в Україну, і, відповідно, порівнюють це можливостями використання їх у післявоєнній Україні. Відповідно, ця частина статті підготовлена із переважним використанням методів синтезу і індукції. Це дозволило виокремити основні теми, які пов'язані з цифровими кочівниками, та ідентифікувати прогалини в зарубіжній літературі, які можуть бути предметом подальших досліджень. Далі робиться підсумок результатів дослідження та висновки щодо перспектив майбутнього працевлаштування у зв'язку з розвитком цифрового кочівництва.

Таким чином, у статті застосовано комплексний підхід, який об'єднав аналіз наукових джерел, емпіричні дослідження та порівняльний аналіз для розуміння ролі цифрових кочівників у глобальному економічному контексті.

Виклад основного матеріалу. Що насправді мається на увазі, коли вчені і журналісти вживають відносно нове для нас поняття «цифровий кочівник»? Інколи під цим словосполученням розуміють людей, які подорожують, поєднуючи це з роботою, на відміну від ділових поїздок. Стереотипний образ цифрового кочівника, який поширювався в медіа у 2010-х роках, – це, умовно кажучи, той радісний фрилансер-мільєналі, який утік від буденної рутини, аби подорожувати світом і працювати на ноутбучі на віддалених пляжах. Але учені більш суворі у поняттях і відзначили інші ключові характеристики. У публікаціях до 2020 р. (тобто до пандемії COVID19) [20] дослідження до розглядали цифрове кочівництво як нову форму молодіжного туризму. Наукові праці, присвячені винятково цифровим кочівникам, наголошували на важливості автономії та самовизначення, що також виражалось у відмові від традиційних буденних ритуалів, роботи за наймом з 9-00 до 18-00, щоденних поїздок на роботу та офісу. Використання цифрових технологій та різних ІКТ-інфраструктур як робочого середовища вважається ще однією визначальною рисою цифрового кочівництва. У подальших дослідженнях зазначалося використання коворкінг-просторів для збалансування робочого та дозвільного часу. Науковці також відзначали [8; 22], що цифрові кочівники поєднують невіддільні безмежні ідентичності з новими формами праці. Критики цифрового кочівництва звертали увагу на його недоліки, зокрема досвід самотності, надмірної праці, нестабільності тощо. Ця еволюція академічних дискусій показує, як спосіб життя цифрових кочівників зароджувався та адаптувався ще до пандемії.

Пандемія COVID-19 змінила погляд на віддалену роботу та, відповідно, на цифрове кочівництво. Під час глобальних локдаунів такі робочі інституції і культурні норми, як офіс, особисті зустрічі та щоденні поїздки на роботу, – раптово зникли. Це відкрило дискусії [16], що ставили під сумнів інші прийняті норми: щоденна робоча рутинна з 9 до 18, п'ятиденний робочий тиждень, традиційне значення відпустки (як перерви від роботи) і дім як приватний домашній простір – усе це зазнало змін. Таким чином, коли одна з основних практик цифрового кочівництва – «віддалена робота» – раптово і несподівано стала мейнстримом, значно більше людей почали бачити себе як цифрових кочівників. Відображаючи цю тенденцію, у медіа-статтях та академічних роботах запитували: чи стало цифрове кочівництво мейнстримом?

Це тепер ставить нагальні запитання про різницю між цифровим кочівником і віддаленим працівником. Деякі віддалені працівники експериментували зі зміною місць перебування або переїхали з міст. Вже у 2020 р. окремі країни почали видавати візи для віддаленої роботи, щоб заохотити людей провести локдаун, працюючи на їхній території. Мільйони працівників зрозуміли, що віддалена робота може стати реальністю надовго [21]. Отже віддалену роботу, хоч вона й не завжди є постійним або домінуючим режимом праці, вважаємо певним посилюючим «мейнстримом» у цій статті. У цьому контексті деякі віддалені працівники, які раніше не вважали себе цифровими кочівниками, експериментували з «транскордонною роботою». Це ставить питання: чи варто «транскордонну» віддалену роботу класифікувати як «віддалену роботу» або як «цифрове кочівництво»?

Як зазначається у [10], на сьогодні жодна з існуючих академічних класифікацій не відображає цифрове кочівництво належним чином і не пояснює, (а) як воно розвивалося та адаптувалося з 2019–2020 рр., (б) які окремі категорії виникли, або (в) як воно співвідноситься з терміном «віддалена робота». Ці конкретні визначення необхідні урядам, політикам, корпораціям та вченим. Як запитує Лілі Брунс [7]: «Як країни можуть розробляти зручні для використання цифрові візи для кочівників, якщо у нас немає чітких визначень?».

У цій статті далі обговорюється базове визначення цифрового кочівництва: цифрові кочівники – це такі фізичні особи, які «...використовують цифрові технології для віддаленої роботи, вони мають можливість працювати та подорожувати одночасно, мають автономію у виборі частоти та вибору місця та відвідують щонайменше три місця на рік, які не є їх власним будинком, будинком друга чи родини» [10]. Це доволі обширне визначення, яке скоріше подано з точки зору соціології праці і/чи поведінкової економіки, а кореляція перелічених складових «цифрових кочівників» з публічним управлінням є доволі умоглядним. Далі, попри відносну новизну поняття «цифровий кочівник» в українській науковій і аналітичній літературі і дуже нечасті (станом на кінець 2023 року) згадування навіть у промовах різних українських експертів і політиків, зокрема – для потреб післявоєнної відбудови України, все ж таки ця стаття не фокусується на всіх теоретичних аспектах і морфології поняття «цифровий кочівник», зокрема – на сучасних складових і на тому, як же краще розуміти цей термін сьогодні. Вважаємо, що ця робота вже достатньо виконана у свіжій статті Д. Кука [10]. Зокрема в ній обговорюються шість основних змінних тем до цього поняття: (1) частота та автономність мобільності; (2) робота вдома; (3) внутрішня та міжнародна мобільність людини (подорожі); (4) юридична легітимність; (5) інтеграція роботи та особистого життя у порівнянні з балансом роботи та особистого життя та (6) використання коворкінг-просторів. Як бачимо, ці 6 змінних тем мають дуже опосередкований зв'язок з публічним управлінням. На відміну від цього, соціальний чи правовий статус цифрового кочівника має більш щільніший зв'язок з публічним управлінням, і це укладається у 5 відповідні моделі розуміння цього поняття (одна базова і 4 альтернативні):

- 1) цифровий кочівник-фрілансер (це базова модель),
- 2) власники бізнесу цифрових кочівників,
- 3) наймані цифрові кочівники,
- 4) експериментальні цифрові кочівники,
- 5) кабінетні цифрові кочівники.

Нижче буде зосереджено увагу на поясненні цих 5-ти моделей для того, щоб згодом це дало можливість окреслити контури державної політики щодо найбільш перспективних статусів цифрових кочівників для відновлення України.

1) Цифрові кочівники-фрілансери. Дослідження з цифрового кочівництва переважно фокусується на цифрових кочівниках-фрілансерах, тоді як власники бізнесу цифрових кочівників та наймані цифрові кочівники отримують визнання лише випадково. Цифрові кочівники-фрілансери – це окремі працівники розумової праці, які працюють за договірними угодами під час подорожей. До 2020 року ця група вважалася традиційним, стереотипним типом цифрових кочівників. Ті типи робіт, згадані в найбільш цитованих статтях про цифрове кочівництво, переважно можна розглядати як види інте-

лектуальної праці, і вони включають в себе: ведення блогу, графічний дизайн, переклад, цифровий маркетинг, подкастинг, створення відео на YouTube, фінансовий та бізнес-консалтинг, фотографію, копірайтинг, комп'ютерне програмування, журналістику, вебдизайн, відеоблоги про подорожі, онлайн-навчання іноземним мовам, лайф-коучинг, розробку програмного забезпечення, віртуальну допомогу, професійний коучинг. Але важливо дослідити не лише фрілансерів-кочівників, але й інші групи, такі як власники бізнесу-кочівники та наймані працівники-кочівники: це дозволить отримати більш ґрунтовне розуміння феномену цифрового кочівництва та його впливу на економіку, суспільство та культуру.

Ці типи позаштатних інтелектуальних працівників продовжать переважати в сферах цифрового кочівництва і залишаються постійним джерелом зацікавленості для наукових досліджень. Цифрові кочівники-фрілансери високо цінують високий рівень самовизначення, оскільки контроль над режимом і типом занятості, яку вони виконують, часто є мотивацією для переходу на роботу фрілансерами. Аналогічно, контроль над місцем перебування залишається важливим аспектом.

Проте, ймовірно, відбудеться зміна частоти переміщень серед цієї групи. Вибір частоти подорожей, їх схеми та місцеперебування, ймовірно, будуть відрізнятися, особливо з урахуванням швидкозмінного контексту цифрових віз для кочівників та зростаючого визнання того, що оподаткування є сірою зоною для цифрових кочівників. Ці додаткові змінні можуть вплинути на вибір місця для цифрових кочівників-фрілансерів. Зокрема, юридична легітимність візових та податкових вимог може визначити, чи вирішать цифрові кочівники-фрілансери перетинати кордони, особливо в географічно великих національних державах, таких як США, Канада, Австралія, Китай або Індія.

2) Власники бізнесу цифрових кочівників. Вони ведуть зареєстрований бізнес, що вимагає більшої складності, ніж модель кваліфікованого фрілансера. У їхньому розпорядженні можуть бути підрядники, співробітники та інвентар продуктів, або їм може знадобитися більший спектр бізнес-систем і інфраструктури для роботи. Ця категорія (власники бізнесу) становить набагато меншу категорію, ніж фрілансери-кочівники, проте межі між цифровими фрілансерами-кочівниками та власниками бізнесу цифрових кочівників є нестійкими. Як зазначає Ян Райхенбургер, «майже всі учасники ... наразі працювали або фрілансерами, або підприємцями, або і тими, і іншими» [19, с. 370]. Ця двозначність і створює понятійну плутанину. Підприємець і підприємливість у побуті часто вживаються як ідеалізовані і узагальнені терміни, як бажані (для громадського резонансу) терміни, які мають більший діапазон значень, ніж просто «ведення бізнесу». У деяких випадках це слово позначало і людину, яка «вносить нововведення», а іноді натякає на «готовність до ризику», «передбачливі якості» або просто скорочення від «проявлення ініціативи». Проте, обов'язки управління командою та більша кількість команд впливають на частоту поїздок власників бізнесу цифрових кочівників: більша відповідальність керівництва потребує структурованого розкладу дня та передбачуваної доступності. І ця риса є важливою для нової державної міграційної політики або політики зайнятості в післявоєнній Україні.

3) Оплачувані цифрові кочівники, які раніше вважалися нішевою категорією, стали найшвидше зростаючою групою працівників.

Перед COVID19 вчені мало звертали увагу на цей тип працівників, що може бути пов'язано з недостатньою видимістю чи малими кількостями. Але згідно з даними 2022 року, ця ситуація швидко змінюється: цифрове кочівництво стає стрімко популярним навіть серед працівників із повним робочим днем. Кількість оплачуваних цифрових кочівників з традиційними робочими днями значно зросла в 2020 році і продовжила зростати у 2023 році. За оцінками, лише в США налічується 11,1 млн оплачуваних цифрових кочівників. Виникнення цієї групи ставить цікаві питання для наукових досліджень в області праці, мікробізнесу, платформної економіки, відпочинку та подорожей, а також виявляє нові аспекти (а) конкуренції між культурами роботи і (б) конкуренції між міграційними політками в різних країнах навіть з дуже несхожими політичними режимами, зокрема по осі «Схід – Захід».

4) *Експериментальні кочівники*. Дослідження відзначають, що експериментальні кочівники, які спробують цей спосіб життя (але ще не заробляють), часто зустрічаються в спільних офісах, конференціях та зустрічах [9]. Ці експериментальні кочівники можуть намагатися переходити з інших форм мобільності. Наприклад, подорожні можуть поєднувати туризм з практикою виконавчої роботи. Як вказують спостереження [14] для прикладу: висока частка амбіційних кочівників у місцевості Чіанг Маї (Тайланд) відмовляються від цього способу життя протягом першого року. Експериментальні цифрові кочівники визначаються контекстом роботи, оскільки вони можуть вивчати нові навички, відвідувати курси або створювати бізнес, але ще не заробляють. Таким чином, експериментальні цифрові кочівники просто підкреслюють цей процес становлення цифрового кочівника у часі – як новий глобальний економічний і культурний феномен. Ця категорія створює цікаві наукові запитання про труднощі переходу в цифрове кочівництво та зусилля збереження цього способу життя, виокремлюючи різкі контрасти між тим, як уявляється і втілюється стиль життя цифрового кочівника.

5) *Диванні кочівники* (заробляють, але ще не подорожують). Така категорія була вперше введена в обіг організацією МВО [29] у 2022 р., і це свідчить про поширення концепції цифрових кочівників серед громадськості. Так, вже тоді у США було 72 млн диванних кочівників, які планують стати цифровими кочівниками протягом наступних 2-3 років. Якщо це так, то ця категорія людей створює досить великі виклики не тільки для вчених і для цілей прогностичного моделювання, а й для (1) державної міграційної, соціальної, молодіжної політики, а також і для (2) корпорацій, що приймають стратегічні рішення про свій розвиток на основі демографії. Неминуче зростання числа таких цифрових кочівників вже призводить до змін у міському плануванні, попиті на короткострокову оренду. Наслідки цього – поява нової інфраструктури: коворкінгів і коливінгів, впливаючи на урбаністику, ринок оренди житла і, на думку дослідників, посилюючи джентрифікацію [5] (тобто реконструкцію й оновлення будівель у раніше непривабливих частинах міста та асоційований з ними переїзд до району багатших мешканців).

Якщо синтезувати ці теоретичні особливості воєдино, то можна уявити, що є буквально необхідним для залучення кожного з цих різновидів у нову країну (таблиця 1).

Потенційно головні заходи щодо залучення цифрових кочівників
чи використання в національній економіці

Potentially the main measures to attract digital nomads
or use in the national economy

Різновид цифрових кочівників	Головні заходи щодо залучення чи використання в національній економіці
1) Цифрові кочівники-фрілансерів	<ul style="list-style-type: none"> – Запровадити спрощену «Цифрову візу» для самозайнятих спеціалістів з низьким фіксованим річним податком. – Розробити онлайн-платформу для легкої реєстрації, оформлення дозволів та сплати податків фрілансерами в Україні [12]. – Створити податкові стимули для фрілансерів, які реєструватимуть ІТ-компанії в Україні.
2) Власники бізнесу цифрових кочівників	<ul style="list-style-type: none"> – Спростити процедури відкриття бізнесу, оренди офісів/коворкінгів для іноземних цифрових підприємців. – Запровадити пільговий податковий режим для стартапів кочівників на перші 2-3 роки. – Створити спеціальні юридичні консультаційні центри для допомоги кочівникам у реєстрації компаній
3) Оплачувані цифрові кочівники	<ul style="list-style-type: none"> – Уможливити отримання спеціальних робочих віз для віддалених працівників іноземних компаній. – Лобювати угоди про уникнення подвійного оподаткування з країнами, звідки приїжджають такі кочівники. – Розвивати корпоративне житло і гнучкі робочі простори для розміщення команд іноземних компаній
4) Експериментальні кочівники	<ul style="list-style-type: none"> – Розробити бюджетні короткострокові «експерієнс-візи» для тимчасового перебування в Україні. – Створити державну систему менторства та коучингу для допомоги початківцям кочівникам. – Організовувати цільові освітні курси, воркшопи та зустрічі для розвитку навичок кочівників.
5) Диванні кочівники	<ul style="list-style-type: none"> – Активно просувати Україну в онлайн-спільнотах як майбутній хаб для цифрових номадів. – Популяризувати цікаві юридичні новації та законодавчі зміни, сприятливі для кочівників. – Розвивати сучасну інфраструктуру коливінгів у великих містах для майбутнього припливу кочівників

Джерело: складено Костенніковим Д. М.

Що потенційно може запропонувати повоєнна і післявоєнна (після нашої перемоги) Україна іноземним і своїм цифровим кочівникам? Це одночасно poste і складне питання: складне через те, що ніхто поки що не знає коли і як (на яких умовах) закінчиться війна, і як з нею вийдуть запеклі вороги: Україна і росія. З іншого боку, просте це питання через те, що після завершення бойових дій (навіть не очікуючи остаточно юридично і політично зафіксованої перемоги бідь-якої з країн) Україна вже не буде такою, як до війни: вона має бути більш ліберальною, гнучкою, прогресивною, «цифровою», повернутою «обличчям до людей», бо ціна питання – просте і буквально виживання країни і української нації. Отже, що потенційно Україна може запропонувати?

Наведемо лише базові і очевидні нам прямо зараз умови:

1) Досі відносно високий рівень кваліфікації та конкурентоспроможності українських IT-фахівців на світовому ринку, і це створює міцну базу для розвитку середовища цифрових кочівників.

2) Активність і ініціатива (станом як є на сьогодні) у запровадженні цифрових рішень на державному і побутовому рівні. Зокрема для майбутніх цифрових кочівників матиме значний «плюс» запроваджені рішення зі стрімінгового синхронного перекладу з мови на мову за допомоги штучного інтелекту в державних і недержавних освітніх, медичних, соціальних (напр., YouTube, TikTok, Facebook, Instagram) платформах. Це знімає деякі мовні та культурні бар'єри для іноземних кочівників.

3) Тісна інтеграція у світовий інформаційний простір та проєвропейський курс розвитку. Це знімає деякі мовні та культурні бар'єри для іноземних кочівників.

4) Необхідність швидкого і високотехнологічного відновлення країни після війни відкриває буквально величезні інвестиційні можливості для стартапів та креативних проєктів цифрових кочівників. Як і для великих корпорацій і фінансових фондів.

5) Послідовна лібералізація законодавства та економічна інтеграція із Заходом підвищать привабливість бізнес-середовища для кочівників.

6) Високий освітній рівень населення та якісна підготовка місцевих кадрів для цифрової економіки.

7) Помірна і навіть дешева вартість життя у порівнянні з іншими привабливими локаціями Європи і Азії для цифрових кочівників.

8) Безвізовий режим та спрощені міграційні процедури для громадян країн ЄС та інших розвинутих держав (активно запроваджується в Україні ще з 2021 року).

9) Значний потенціал для налагодження міжнародного маркетингу та брендингу оновленої України як хабу для креативних професій.

З огляду на інтеграцію до західного світу, Україна буде послідовно лібералізувати економічне законодавство та спрощувати умови для залучення іноземних інвестицій і талантів. Це створить додаткові сприятливі фактори для цифрових кочівників у післявоєнний період.

Але на це накладаються очевидні і дуже сильні обмеження, щоб потенційно залучати цифрових кочівників в післявоєнну Україну (після бажаної перемоги і політичної визначеності на Європейському континенті) можна виокремити кілька ключових факторів та умов:

1) Війна з російським агресором і буквально загроза життю людей, особливо – іноземців.

2) Нестабільна правова база та невизначеність податкового статусу цифрових кочівників. Питання оподаткування є і буде «сірою зоною», що буде відлякувати потенційних кочівників через ризики порушення законодавства. Особливе місце тут посідає питання законного обігу (для розрахунків за свою працю і уникнення оподаткування) віртуальних активів, якими користуються майже 100% сучасних молодих людей, і яке ще не глобально не врегульовано, а це значить, що цим питанням можна оперувати (використати як певний «туз») тій країні, яка швидко запропонує цілісний комплекс політичних і економічних заходів назустріч як закордонним цифровим кочівникам, так і своїм громадянам з-за кордону для повернення.

3) Відсутність зрозумілої та привабливої імміграційної політики. Брак спеціальних «цифрових віз» для кочівників може створити перешкоди для їх в'їзду та легального перебування в країні.

4) Різниця в культурі і сприйнятті доступних благ, достатніх для нормального життя і творчої роботи. Це не тільки наявність коворкінгів, коливінгів та іншої специфічної інфраструктури для комфортної роботи цифрових кочівників – це і середній рівень розвитку базових побутових умов, і можливість цікаво проводити вільний час (таке в Україні можливо, у першу чергу, тільки у найбільших містах Київ, Харків, Одеса, Львів, Дніпро).

5) Привабливість інших країн, які і далі будуть дуже сильно конкурувати між собою і особливо з Україною за творчих людей.

На противагу цьому слід вказати і фактори, які можуть реально сприяти залученню цифрових кочівників у країну:

1) Створення спеціального правового статусу для цифрових кочівників з чітким визначенням вимог до їх діяльності та оподаткування. Це усуне юридичну невизначеність.

2) Розробка привабливих «цифрових віз» та спрощених імміграційних процедур для таких віз, і це полегшить в'їзд цифрових кочівників в Україну.

3) Розбудова необхідної інфраструктури – коворкінгів, коливінгів, зон публічного доступу до інтернету тощо. Це важливо, тому що зрозумілі і сучасні комфортні умови праці є запорукою залучення іноземних кочівників.

4) Створення сприятливого податкового режиму для цифрових кочівників як резидентів. Важливу роль буде відігравати в цьому законний правовий статус віртуальних активів, деякі з яких (криптовалюти і стейблкоїни) активно використовуються у побуті і в роботі цифрових кочівників.

5) Розробка в державі сучасної законодавчої бази про віртуальні активи з обов'язковим врахуванням політичних рекомендацій МВФ (опубліковано 23 лютого 2023 року) про глобальний обіг криптовалюти. Це дозволить державам відкоригувати і адаптувати свої монетарні і фіскальні політики, а у частині мігрантів – запровадити або не запровадити відповідні стимули для творчих професій і особливо – для цифрових кочівників. Далі, відповідно до цього – вже формувати нові маркетингові кампанії з просування своїх країн як сприятливих юрисдикцій як для праці (для повоєнної і післявоєнної постраждалої України це набагато менш перспективна траєкторія у порівнянні з країнами-конкурентами), так і для (особливо!) для інвестицій та започаткування нових цікавих проєктів (це потенційно унікальна ніша для України).

6) Підписання податкових угод про уникнення подвійного оподаткування з країнами-донорами цифрових кочівників для того, щоб розв'язати неминучу проблему подвійного оподаткування.

7) Переглянути податкове законодавство та врегулювати статус віртуальних активів, зокрема незабезпечених криптовалюти і іншої порівняно більшої групи забезпечених віртуальних активів – токенизованих активів. Врахувати рекомендації МВФ 2023 року. Дозволити цифровим кочівникам сплачувати податки віртуальними активами (напр., стейблкоїнами USDT). Це ми певні, що тут міститься потенційно унікальна конкурентна перевага України як нової дестінації цифрових кочівників.

8) Запустити спрощену цифрову візу для кочівників з прозорими вимогами та онлайн-платформою для подачі документів, і, відповідно, надати податкові пільги для перших 2-3 років як резидентам.

9) Зосередитися на розвитку цифрової інфраструктури та створенні хабів для кочівників у великих містах – Київ, Львів, Харків та ін. Забезпечити високошвидкісний інтернет, коворкінги, коливінги.

10) Створити комплексну маркетингову кампанію (напр., «Нова цифрова Україна», щоб далі просувати можливості для кочівників інвестувати та започатковувати проекти в пост-воєнній Україні. Робити акцент на унікальних можливостях для креативної праці.

11) Сформуванати робочу групу з питань державної політики щодо цифрових кочівників із залученням українських та іноземних експертів галузі.

12) Забезпечити англійські державні е-сервіси для легкої адаптації кочівників – відкриття рахунків, оформлення дозволів, реєстрація бізнесу тощо.

13) Розвивати безпечні туристичні маршрути та програми ознайомлення з Україною для залучення попиту. Використовувати цифрові канали для цільового просування вигід кочівництва в післявоєнній Україні.

14) Після стабілізації безпекової ситуації посилити брендинг Києва, Харкова, Львова та інших ключових міст як відроджених хабів для цифрових кочівників із сучасною інфраструктурою або закріпленими намірами створювати таку інфраструктуру після війни. Це – чудове поле для залучення західних технологій, для нових інвестиційних проектів, в яких будуть більш зацікавлені друга і четверта категорії (з перелічених вище) цифрових кочівників: власники бізнесу цифрових кочівників і кочівники-експериментатори.

Далі, серед перелічених вище (див. таблицю 1) моделей цифрових кочівників, мабуть, потенційно найбільший економічний і публічно-управлінський інтерес являє модель «власники бізнесу цифрових кочівників», тобто це така більш лідерська і організаторська категорія людей, які точно є підприємцями, а не найманими працівниками «на зарплату»: вони точно хочуть творити і ще більше заробляти. Вважаємо, що для їх залучення в післявоєнну Україну слід комплексно врахувати, як мінімум, більшість з перелічених нижче умов:

– терміново (у 2024-2025 рр.) запровадити в Україні прозоре та сприятливе законодавче регулювання віртуальних активів в Україні з урахуванням рекомендацій МВФ та інших наддержавних організацій;

– дозволити власникам бізнесу серед цифрових кочівників використовувати забезпечені віртуальні активи (токенізовані активи, які обертаються у блокчейн-екосистемах) та токени для розрахунків з працівниками, постачальниками та партнерами;

– створити спеціальний податковий режим для компаній кочівників, напр., розширивши функціонал і охоплення «Дія.City»;

– розробити спрощені процедури реєстрації та ліцензування ІТ-компаній, заснованих кочівниками, в Україні;

– запустити державну (або інтегрувати з великими приватними реєстрами у платформах) інформаційну платформу для розміщення юридичних компаній кочівників [2; 3], укладання смарт-контрактів, відкриття банківських рахунків тощо;

– проводити масштабні маркетингові кампанії, презентуючи Україну як сприятливий хаб для ІТ-підприємців та інноваційних стартапів;

– створити цифрові експертні хаби в найбільших містах для надання консультацій та підтримки цифрових і віртуальних бізнесів кочівників;

– публічна глобальна адвокація і лобіювання укладення угод про уникнення подвійного оподаткування з країнами, звідки прибувають власники бізнесу серед кочівників;

– запропонувати пакет пільг і преференцій для ІТ-компаній кочівників, які інвестуватимуть у відновлення інфраструктури та реалізовуватимуть соціальні проекти в Україні.

Якщо бути оптимістом і уявити, що всі ці (або більшість) умов і заходів позитивно реалізовані в післявоєнній Україні, то це ще не означитиме нашу перемогу на «внутрішньому фронті» і розквіт економіки. Дійсно, слід визнати, що будуть серйозні позитивні ефекти від потенційного (гіпотетичного) притоку українських і іноземних (за якими критеріями вони будуть відібрані – це ще окреме, відкрите політичне і соціальне питання) цифрових кочівників, зокрема:

– приплив кваліфікованих фахівців та мікро-підприємців сприятиме відновленню української економіки, насиченню грошима внутрішнього попиту та передачі знань місцевим працівникам і особливо – постраждалим групам населення (сільським мешканцям і пораненим ветеранам війни);

– приватні інвестиції (і залучені ними на зовнішніх майданчиках дешеві кредити) цифрових кочівників у стартапи, нерухомість, інфраструктурні проекти генеруватимуть додаткові надходження до бюджетів усіх рівнів;

– розвиток креативних індустрій, хабів та коворкінгів у великих містах стимулюватиме трансформацію міст і рекреаційного середовища по всій Україні та, як наслідок, і підвищення якості міської інфраструктури;

– більше культурне різноманіття та вплив західних цінностей сприятимуть лібералізації суспільства.

Але у цього і серйозна зворотна сторона з потенційними проблемами:

– відтік місцевих ІТ-фахівців за кордон через посилену конкуренцію з боку іноземних спеціалістів (це одне з першочергових і критичних наслідків);

– потенційні соціальні та культурні протириччя через непорозуміння з приїжджими людьми і особливо – з організованими групами за ознакою східних чи південних (африканських) діаспор чи перспективою їх формування у навколо великих міст (це ще одне з першочергових і критичних наслідків);

– зростання цін на нерухомість та оренду житла у великих містах, де концентруватимуться цифрові кочівники, може спричинити джентрифікацію;

– посилення навантаження на постраждалу (як в Запоріжжі, Харкові, Миколаєву) чи фізично і морально зношену (як у Києві, Дніпрі, Сумах, Одесі) комунальну інфраструктуру великих міст через збільшення вибагливого населення;

– потреба у додатковій англомовній освіті та перекваліфікації місцевих кадрів для роботи з кочівниками.

Для мінімізації негативних наслідків важливо забезпечити поступове і виважене впровадження політики залучення кочівників, паралельно інвестуючи в розвиток місцевих фахівців, регулювання ринку нерухомості та модернізацію міської інфраструктури. Крім того, потрібні роз'яснювальна робота та культурна дипломатія для уникнення розколу в суспільстві. За умов ефективного державного планування та розподілу ресурсів, притік цифрових кочівників стане потужним драйвером відновлення України у післявоєнний період.

Отже, комплексний підхід, що охопить вдосконалення законодавства, міграційні стимули, інфраструктуру та маркетинг, матиме вирішальне значення для залучення цифрових кочівників до процесу відродження України.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведені вищі дослідження дозволяють зробити такі агреговані висновки.

1) Феномен цифрових кочівників є актуальним і дуже перспективним напрямком соціальних, публічно-управлінських і економічних досліджень, який потенційно може відкрити нові можливості для післявоєнного відновлення економіки України. Для засвоєння цих потенційно нових можливостей важливо диференційовано підійти до різних моделей (виокремлюється як мінімум 5) цифрових кочівників, роблячи державі першу ставку, у першу чергу, на власників бізнесів. Взагалі, уся ця зростаюча категорія працівників, які часто працюють у IT-галузі, маркетингу, дизайну та креативних індустрій, могла б поступово зробити вагомий внесок у відбудову економіки та створення нових робочих місць в післявоєнній Україні, але за умови розумного державного підходу і обережній лібералізації вітчизняних ринків праці і капіталу. Їхній досвід та навички, а також приватні інвестиції і споживчі щоденні витрати, які вони можуть принести з собою, безсумнівно, були б корисними для України.

2) У найближчі роки, навіть якщо війна закінчиться скоріше перемогою України, наша держава навряд чи зможе гідно конкурувати за якісних кочівників з іншими країнами Європи і Азії, де нової війни у 2020-х рр. не було або скоріше за все не буде: ми просто не зможемо запропонувати навіть 50 % з того переліку відомих на сьогодні переваг, які пропонуються іншими країнами. Однак Україна потенційно зможе запропонувати те, заради чого мігрує капітал і йдуть технології: практично чистий «майданчик» для творчості і потенційно великий ринок збуту для технологій і будівництва через присутність тут іноземних компаній під гарантії своїх урядів. Мінімально це підтверджується новим фінансово-політичним інструментом «Ukraine Facility» на 50 млрд євро. І тоді цифрові кочівники можуть піти у Україну не за теплими і сонячними пляжами і дешевою їжею, а за тими, хто формує пропозицію на їхню працю: на замовників. І потенційно на новий віток світової популярності України. І слід відзначити: цифрові кочівники точно не будуть першими: вони будуть черговими, наприклад, після виїхавших українців з-за кордону, після української діаспори, після іноземних будівельних бригад. І на це слід орієнтувати нову українську міграційну, молодіжну, освітню і регіональну післявоєнну політику.

3) Україна має запровадити комплексну стратегію створення сприятливого правового та операційного середовища для цифрових кочівників, зокрема шляхом прийняття спеціального міграційного режиму, унормування обігу віртуальних активів згідно рекомендацій МВФ, розбудови цифрової інфраструктури у великих містах України та маркетингових кампаній просування можливостей для інвестицій та започаткування інноваційних проєктів.

4) Враховуючи високий рівень конкуренції за талановитих цифрових кочівників, державна політика України повинна робити акцент на унікальних перевагах - високій кваліфікації IT-спеціалістів, сприятливому податковому режимі, дозволі на розрахунки забезпеченими токенизованими активами, умовами для простої реалізації своїх інвестиційних можливостей в післявоєнній економіці, що 100%-во буде потребувати креативних рішень та

стартапів. Підґрунтям успішного залучення цифрових кочівників має стати злагоджена робота різних гілок влади: від змін законодавства та цифровізації публічних сервісів до ефективного міжнародного маркетингу нових умов та можливостей, а також забезпечення належного рівня безпеки та базових побутових зручностей в обраних хабах.

5) Перспективи подальших досліджень нами пов'язуються з таким:

а) впливом правового регулювання віртуальних активів на залучення підприємців-кочівників. Зокрема, в Україні актуальним є дослідження прямого зв'язку між законодавчим визначенням статусу віртуальних активів і притоком цифрових кочівників, які використовують ці інструменти для ведення бізнесу. Важливо проаналізувати, які саме юридичні норми та податкові режими щодо крипто-економіки є найбільш привабливими для власників ІТ-компаній номадів. Це дозволить розробити дієву державну політику у цій сфері;

б) розвитком ділової і культурної інфраструктури для стартапів кочівників, і це охоплює аналіз потреб у спеціальних цифрових хабах, блокчейн-інкубаторах, регуляторних пісочницях для випробувань стартапів кочівників тощо;

в) розробкою нової міграційної політики щодо залучення висококваліфікованих працівників як українського, так і іноземного (але не росіян, білорусів і китайців!) громадянства чи етнічного походження (діаспори).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дичковський С. І. Глобальні трансформації туристичних практик і технологій в контексті становлення цифрового суспільства (digital society) : дис. доктора наук ... 26.00.01 – теорія та історія культури. Київ, 2021. 575 с. URL: <http://surl.li/nqwzu>
2. Дунаєв І., Коваленко М. Нові траєкторії регулювання інформаційних платформ і платформної економіки заради суспільного блага. *Актуальні проблеми державного управління*. 2022. № 2 (61). С. 6–24. URL: <https://periodicals.karazin.ua/apdu/article/view/21840/20243> DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2022-2-01>
3. Коваленко М. М., Дунаєв І. В. Складові публічної політики в умовах реалізації мобілізаційної моделі розвитку економіки. *Теорія та практика державного управління*. 2023. Вип. 1 (76). С. 7–25. URL: <https://periodicals.karazin.ua/tpdu/article/view/22287/20607> DOI: <https://doi.org/10.26565/1727-6667-2023-1-01>
4. Овчиннікова О. В. Прекарні форми зайнятості населення: сутність і прояви. *Український соціум*. 2016. № 1 (56). С. 54–64. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2016.01.054>
5. Федорів П. Що таке джентрифікація і чи є вона в Україні? URL: <https://mistosite.org.ua/uk/articles/shcho-take-dzhentryfikatsiia-i-chy-ie-vona-v-ukraini>
6. Bazylevych V., Osetsky V., Tatomur I. Conformity of higher education with requirements of “digital natives”. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv: Economics*. 2019. № 1 (202). С. 6–13. URL: <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2019/06/202-6-13.pdf>
7. Bruns L. Meet the digital nomad week speakers: Lily Bruns, Draper startup house. 2023. URL: <https://total-croatia-news.com/news/digital-nomads-in-croatia/lily-bruns/>
8. Cook D. Breaking the contract: Digital nomads and the state. *Critique of Anthropology*. 2022. № 42 (3). С. 304–323. DOI: <https://doi.org/10.1177/0308275X221120172>
9. Cook D. The freedom trap: Digital nomads and the use of disciplining practices to manage work/leisure boundaries. *Information Technology & Tourism*. 2020. № 22. С. 355–390. DOI: <https://doi.org/10.1007/s40558-020-00172-4>
10. Cook D. What is a digital nomad? Definition and taxonomy in the era of mainstream remote work. *World Leisure Journal*. 2023. № 65 (2). С. 256–275. DOI: <https://doi.org/10.1080/16078055.2023.2190608>
11. Cook D. Remote-work visas will shape the future of work, travel and citizenship. *The Conversation*. 3 September. 2020. URL: <https://theconversation.com/remote-work-visas-will-shape-the-future-of-work-travel-and-citizenship-145078>

12. Dunayev I., Byelova L., Kud A., Rodchenko V. Implementing the “government as a platform” concept: the assessment method and an optimal human-centered structure to address technological challenge. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2023. № 2 (13 (122)). C. 6–16. URL: <http://journals.uran.ua/eejet/article/view/275613> DOI: 10.15587/1729-4061.2023.275613
13. Dunayev I., Kuchma M., Byelova L., Jatkiewicz P., Bilichenko O., Poberezhets H. Wartime destruction: regional assessment of damage to Ukraine’s infrastructure. *International Journal of Environmental Studies*. 2024. URL: [https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00207233.2024.2314862](https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00207233.2024.2314862?scroll=top&needAccess=true) DOI: <https://doi.org/10.1080/00207233.2024.2314862>
14. Hannonen O. In search of a digital nomad: Defining the phenomenon. *Information Technology & Tourism*. 2020. № 22 (3). C. 335–353. DOI: <https://doi.org/10.1007/s40558-020-00177-z>
15. Müller A. The digital nomad: Buzzword or research category? *Transnational Social Review*. 2016. № 6 (3). C. 344–348. DOI: <https://doi.org/10.1080/21931674.2016.1229930>
16. Newbold J. W., Rudnicka A., Cook D. The new normals of work: A framework for understanding responses to disruptions created by new futures of work. *Human-Computer Interaction*. 2022. № 37 (6). C. 508–531. DOI: <https://doi.org/10.1080/07370024.2021.1982391>
17. OECD. Recent developments in migration policy. Paris : OECD, 2022. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/e8946e66-en/index.html?itemId=/content/component/e8946e66-en>
18. OECD. Should OECD countries develop new Digital Nomad Visas? Migration Policy Debates, No. 27. Paris : OECD, 2022. URL: www.oecd.org/migration/mig/MPD-27-Should-OECD-countries-develop-new-Digital-Nomad-Visas-July2022.pdf
19. Reichenberger I. Digital nomads – a quest for holistic freedom in work and leisure. *Annals of Leisure Research*. 2018. № 21 (3). C. 364–380. DOI: <https://doi.org/10.1080/11745398.2017.1358098>
20. Richards G. The new global nomads: Youth travel in a globalizing world. *Tourism Recreation Research*. 2015. № 40 (3). C. 340–352. DOI: <https://doi.org/10.1080/02508281.2015.1075724>
21. Sánchez-Vergara J. I., Orel M., Capdevila I. Home office is the here and now: digital nomad visa systems and remote work-focused leisure policies. *World Leisure Journal*. 2023. № 1–20. DOI: <https://doi.org/10.1080/16078055.2023.2165142>
22. Thompson B. Y. Digital nomads: Employment in the online gig economy. *Glocalism: Journal Of Culture, Politics and Innovation*. 2018. № 1. DOI: <https://doi.org/10.12893/gjcp.2018.1.11>
23. Ukraine’s infrastructure. *International Journal of Environmental Studies*. 2024. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00207233.2024.2314862?scroll=top&needAccess=true> DOI: <https://doi.org/10.1080/00207233.2024.2314862>
24. UNDP. Digital skills: needs and opportunities. Podgorica: UNDP, 2022. 42 c. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-09/digital_skills_needs_and_opportunities.pdf
25. UNDP. Understanding digital nomads. Belgrade, 2020. URL: <https://www.undp.org/digital/stories/understanding-digital-nomads>
26. UNWTO Brief – Digital Nomad Visas / UNWTO. Washington : UNWTO, 2023. 56 c. DOI: <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284424481>
27. WEF. The Future of Jobs Report 2023. Davos: WEF, 2023. 296 c. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2023.pdf
28. WEF. What does remote working look like around the world? Geneva: WEF, 2023. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2023/02/remote-working-around-the-world/>
29. Working from the Road: The Aspirations and Reality for Digital Nomads / MBO. Ashburn, 2023. URL: www.mbobpartners.com/state-of-independence/digital-nomads/
30. World Development Report Digital dividends. International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank, 359 p. DOI: <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-0671-1>
31. Worldbank. Digital development : global practice. Washington : Worldbank, 2023. 62 c. URL: <http://surl.li/rnikm>
32. Worldbank. Tax theory applied to the digital economy: a proposal for a digital data tax and a global internet tax agency. Washington : Worldbank, 2021. 135 c. URL: <http://surl.li/rnijju>
33. Worldbank. World Development Report 2021: data for better lives. Washington, 2022. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2021>

Стаття надійшла до редакції 10.09.2023 р.

Стаття рекомендована до друку 26.10.2023 р.

Dunayev I. V.,

Doctor of Science in Public Administration, Professor,
Professor of Economic Policy and Management Department,
Education and Research Institute of Public Administration, V. N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
e-mail: i.dunaev@karazin.ua <https://orcid.org/0000-0002-0790-0496>

Kostennikov D. M.,

head of the Main Department of the State Migration Service of Ukraine in the Sumy region,
PhD-student of Economic Policy and Management Department,
Education and Research Institute of Public Administration, V. N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
e-mail: kostennikov1980@ukr.net <https://orcid.org/0000-0001-5058-3142>

Kushnir V. M.,

PhD-student of Economic Policy and Management Department,
Education and Research Institute of Public Administration, V. N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
e-mail: kushnir_volodymyr@ukr.net <https://orcid.org/0009-0001-2534-4294>

DIGITAL NOMADS: GLOBAL TOURISTS OR NEW WORKERS FOR POST-WAR ECONOMIC RECOVERY OF UKRAINE?

Abstract. The paper offers the authors' perspective on the new global problem of digital nomads as a potential resource and as a socio-economic problem of post-war Ukraine. The purpose of the article is to determine the contours of the future state migration and internal economic policy of post-war Ukraine for the culturally and politically successful attraction of digital nomads to Ukraine. The first half of the article offers a comprehensive theoretical overview of the essence and structural morphology and models of the modern concept of "digital nomad", referring to authoritative Western literature. The second half of the article offers its own synthesis and induction of the conditions, factors and consequences of the involvement of digital nomads in post-war Ukraine, abstracting from other factors that will be the trigger and macro signal for digital migration to Ukraine. The paper concludes that, taking into account the high level of competition for talented digital nomads, the state policy of Ukraine should emphasize unique advantages - high qualification of IT specialists, a favorable tax regime, permission for settlements secured by tokenized assets, conditions for easy realization of investment opportunities in post-war economy, which will 100% need creative solutions and startups. The basis for the successful involvement of digital nomads should be the coordinated work of various branches of government: from changes in legislation and digitalization of public services to effective international marketing of new conditions and opportunities, as well as ensuring the appropriate level of security and basic household amenities in selected hubs

Keywords: *digital nomad, migration policy, Ukraine's recovery, highly qualified workforce, digital technologies, post-war economics.*

REFERENCES

1. Dychkovskiy, S.I. (2021). Global transformations of tourist practices and technologies in the context of the emergence of the digital society. *Doctoral dissertation*. Kyiv. URL: <http://surl.li/nqw-zu> [in Ukrainian].
2. Dunayev, I. & Kovalenko, M. (2022). New traces of regulating information platforms and platform economy for the public good. *Pressing problems of public administration*, no. 2 (61), 6–24. DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2022-2-01> [in Ukrainian].
3. Kovalenko, M. M. & Dunayev, I. V. (2023). Components of public policy in the implementation of the mobilization model of economic development. *Theory and practice of public administration*, no. 1 (76), 7–25. URL: <https://periodicals.karazin.ua/tpdu/article/view/22287/20607> DOI: <https://doi.org/10.26565/1727-6667-2023-1-01> [in Ukrainian].
4. Ovchinnikova, O. V. (2016). Precarious forms of employment: essence and manifestations. *Ukrainian society*, no. 1 (56), 54–64. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2016.01.054> [in Ukrainian].
5. Fedoriv, P. (n.d.). What is gentrification and does it exist in Ukraine? URL: <https://misto-site.org.ua/uk/articles/shcho-take-dzhentryfikatsiia-i-chy-ie-vona-v-ukraini> [in Ukrainian].

6. Bazylevych, V., Osetsky, V. & Tatomur, I. (2019). Conformity of higher education with requirements of “digital natives”. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv: Economics*, no. 1 (202), 6–13. URL: <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2019/06/202-6-13.pdf> [in Ukrainian].
7. Bruns, L. (2023). Meet the digital nomad week speakers: Lily Bruns, Draper startup house. URL: <https://total-croatia-news.com/news/digital-nomads-in-croatia/lily-bruns/>
8. Cook, D. (2022). Breaking the contract: Digital nomads and the state. *Critique of Anthropology*, no. 42 (3), 304–323. DOI: <https://doi.org/10.1177/0308275X221120172>
9. Cook, D. (2020). The freedom trap: Digital nomads and the use of disciplining practices to manage work/leisure boundaries. *Information Technology & Tourism*, no. 22, 355–390. DOI: <https://doi.org/10.1007/s40558-020-00172-4>
10. Cook, D. (2023). What is a digital nomad? Definition and taxonomy in the era of mainstream remote work. *World Leisure Journal*, no. 65 (2), 256–275. DOI: <https://doi.org/10.1080/16078055.2023.2190608>
11. Cook D. (2020). Remote-work visas will shape the future of work, travel and citizenship. *The Conversation*, 3 September, 2020. URL: <https://theconversation.com/remote-work-visas-will-shape-the-future-of-work-travel-and-citizenship-145078>
12. Dunayev, I., Byelova, L., Kud, A., & Rodchenko, V. (2023). Implementing the “government as a platform” concept: the assessment method and an optimal human-centered structure to address technological challenge. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, no. 2 (13 (122)), 6–16. URL: <http://journals.urau.ua/eejet/article/view/275613> DOI: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2023.275613>
13. Dunayev I., Kuchma M., Byelova L., Jatkiewicz P., Bilichenko O., Poberezhets H. Wartime destruction: regional assessment of damage to Ukraine’s infrastructure. *International Journal of Environmental Studies*. 2024. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00207233.2024.2314862?scroll=top&needAccess=true> DOI: <https://doi.org/10.1080/00207233.2024.2314862>
14. Hannonen, O. (2020). In search of a digital nomad: Defining the phenomenon. *Information Technology & Tourism*, no. 22 (3), 335–353. DOI: <https://doi.org/10.1007/s40558-020-00177-z>
15. Müller, A. (2016). The digital nomad: Buzzword or research category? *Transnational Social Review*, no. 6 (3), 344–348. DOI: <https://doi.org/10.1080/21931674.2016.1229930>
16. Newbold, J. W., Rudnicka, A., & Cook, D. (2022). The new normals of work: A framework for understanding responses to disruptions created by new futures of work. *Human-Computer Interaction*, no. 37 (6), 508–531. DOI: <https://doi.org/10.1080/07370024.2021.1982391>
17. OECD. (2022). Recent developments in migration policy. Paris. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/e8946e66-en/index.html?itemId=/content/component/e8946e66-en>
18. OECD. (2022). Should OECD countries develop new Digital Nomad Visas? *Migration Policy Debates*, no. 27. Paris. URL: www.oecd.org/migration/mig/MPD-27-Should-OECD-countries-develop-new-Digital-Nomad-Visas-July2022.pdf
19. Reichenberger, I. (2018). Digital nomads – a quest for holistic freedom in work and leisure. *Annals of Leisure Research*, no. 21 (3), 364–380. DOI: <https://doi.org/10.1080/11745398.2017.1358098>
20. Richards, G. (2015). The new global nomads: Youth travel in a globalizing world. *Tourism Recreation Research*, no. 40 (3), 340–352. DOI: <https://doi.org/10.1080/02508281.2015.1075724>
21. Sánchez-Vergara, J.I., Orel, M., & Capdevila, I. (2023). Home office is the here and now: digital nomad visa systems and remote work-focused leisure policies. *World Leisure Journal*, no. 1–20. DOI: <https://doi.org/10.1080/16078055.2023.2165142>
22. Thompson, B.Y. (2018). Digital nomads: Employment in the online gig economy. *Glocalism: Journal Of Culture, Politics and Innovation*, no. 1. DOI: <https://doi.org/10.12893/gjcp.2018.1.11>
23. Ukraine’s infrastructure (2024). *International Journal of Environmental Studies*. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00207233.2024.2314862?scroll=top&needAccess=true> DOI: <https://doi.org/10.1080/00207233.2024.2314862>
24. UNDP. (2022). Digital skills: needs and opportunities. Podgorica. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-09/digital_skills_needs_and_opportunities.pdf
25. UNDP. (2020). Understanding digital nomads. Belgrade. URL: <https://www.undp.org/digital/stories/understanding-digital-nomads>
26. UNWTO Brief – Digital Nomad Visas / UNWTO. (2023). Washington. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284424481>
27. WEF. (2023). The Future of Jobs Report 2023. Davos. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2023.pdf

28. WEF. (2023). What does remote working look like around the world? Geneva. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2023/02/remote-working-around-the-world/>
29. Working from the Road: The Aspirations and Reality for Digital Nomads / MBO. (2023). Ashburn. URL: www.mbopartners.com/state-of-independence/digital-nomads/
30. World Development Report Digital dividends. International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank. (n.d.). DOI: <https://doi:10.1596/978-1-4648-0671-1>
31. Worldbank. (2023). Digital development: global practice. Washington. URL: <http://surl.li/rnikm>
32. Worldbank. (2021). Tax theory applied to the digital economy: a proposal for a digital data tax and a global internet tax agency. Washington. URL: <http://surl.li/rniju>
33. Worldbank. (2022). World Development Report 2021: data for better lives. Washington. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2021>

The article was received by the editors 10.09.2023.

The article is recommended for printing 26.10.2023.